

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia Historiolitteraria 21 (2021)

ISSN 2081-1853

DOI 10.24917/20811853.21.20

VARIA

Marta M. Kacprzak

ORCID 0000-0002-0491-7970

Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie

Dziewiętnastowieczne wydania polskich przekładów pism Świętej Teresy z Ávili

Dwa spisy bibliograficzne ukazujące recepcję dzieła Świętej Teresy od Jezusa w Polsce: Stefanii Ciesielskiej-Borkowskiej z 1939 roku¹ i Benignusa Wanata z 1972 roku², mogą stanowić przewodnik w badaniach nad polskimi przekładami pism Świętej i ich edycjami, między innymi w XIX wieku. Zanim Henryk Piotr Kossowski u schyłku tego stulecia wydał przekład, który stał się podstawą wszystkich polskich edycji z XX i części z XXI wieku, słaba dostępność i archaiczność wydania karmelitów bosych z XVII wieku (Kraków 1664–1665) oraz wzmożone zainteresowanie Teresą doprowadziły do podjęcia licznych prób translatorskich. Blisko pół wieku od pracy Wanata w bibliografii potrzebne są jednak poprawki i uzupełnienia, które winny znaleźć odzwierciedlenie w nowoczesnych edycjach, bibliografiach i katalogach. Niniejsza praca prostuje błędy opisów bibliograficznych, mające źródło w błędach na stronach tytułowych z XIX wieku i w ówczesnych błędach atrybucji, odnosi się do autorstwa anonimowych przekładów i ich nieustalonych podstaw, skrótowo charakteryzuje środowiska, w których przełożono i wydano pisma Teresy. Ustalenia te oczywiście nie pretendują do miana ostatecznych³.

¹ S. Ciesielska-Borkowska, *Bibliografia św. Teresy w Polsce*, [w:] *też*, *Mistycyzm hiszpański na gruncie polskim*, Kraków 1939, s. 153–160.

² B. Wanat, *Bibliografia św. Teresy od Jezusa w Polsce*, [w:] *Otrzymałam Ducha Mądrości. Księga Pamiątkowa z okazji ogłoszenia św. Teresy od Jezusa Doktorem Kościoła Powszechnego*, red. O. Filek, Kraków 1972, s. 380–396.

³ Wstępne ustalenia artykułu przedstawiłam na Międzynarodowej Konferencji Naukowej „Oblicza mistyki. W 500-lecie narodzin św. Teresy od Jezusa” pod patronatem Komitetu Nauk Teologicznych PAN, Wydział Teologiczny i Instytut Filozofii Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, 23–24.04.2015. Niektórym aspektom poświęciłam artykuł: *U źródeł XIX-wiecznego kultu św. Teresy od Jezusa na ziemiach polskich. Popularyzacja pism Świętej w latach 40. XIX w.*, [w:] *Święci w wierze, tradycji, literaturze i sztuce*, red. K. Parzych-Blakiewicz, Olsztyn 2017, s. 115–129.

Wykrzyk XV po Komunii, Wykrzyk XVII po Komunii, Glosa I świętej Teresy po Komunii, Glosa II, [w:] I. Hołowiński, *O świętej Teresie i jej dziełach*, „Pielgrzym. Pismo poświęcone filozofii, historii i literaturze” 1843, t. 1, [Warszawa], s. 293–296, 297–304; toż, [w:] I. Hołowiński, *Teka rozmaitości*, Wilno 1844, s. 400–403, 404–411.

E X 345, V 298; C nie notuje; W nie notuje⁴

W dwu wydaniach rozprawy Ignacego Hołowińskiego (1807–1855) *O świętej Teresie i jej dziełach*: w warszawskim miesięczniku „Pielgrzym” i ogłoszonym w Wilnie u Jana Glücksberga zbiorze, znalazł się przekład z hiszpańskiego czterech tekstów Teresy: modlitwa XV i fragment XVII z *Exclamaciones* oraz dwie glosy: *Vuestra soy, para Vos nací* (*Twem stworzenie, Twojam Panie!*) i słynna *Vivo sin vivir en mí* (*Żyję bez życia*), w kształcie przypisywanym wówczas Teresie, czyli z sześcioma strofami glosy Świętego Jana od Krzyża.

Tłumacz – arcybiskup mohylewski, wykładowca Uniwersytetu Kijowskiego, rektor Akademii Duchownej w Petersburgu, autor publikacji apologetycznych o relacji filozofii do wiary i rozumu do teologii – pisał poezje i opowiadania, tłumaczył Petrarke i Szekspira⁵. Publikował między innymi w piśmie „Pielgrzym”, założonym i redagowanym w latach 1842–1846 przez Eleonorę z Gagatkiewiczów Ziemięcką, która po fascynacji heglizmem, nawiązując do spirytualizmu francuskiego, dążyła do połączenia w filozofii chrześcijańskiej wiary i wiedzy⁶. W „Pielgrzymie” drukowała na przykład *Pisma oryginalne lub tłumaczone w przedmiocie filozofii chrześcijańskiej, Obrazy epok i ludzi historycznych i Poezje* (t. 1), a Hołowińskiego publikowała w przekonaniu, że łączy on „wiarę głęboką, naukę rozległą, duszę wzniosłą” i pisze przystępnie o trudnej materii – zasady chrześcijańskie „tu przedstawiają się w żywej niejako teorii, bo wskazane na najdoskonalszym wzorze *życia wewnętrznego*”⁷ Teresy.

Hołowiński ukazał ją jako przykład doskonalenia się dzięki łasce i działania Opatrzności za pośrednictwem wybitnych jednostek w świecie zagrożonym racjonalizmem. Jej „dzieła pożyteczne”, w których pierwszy raz opisano szczegółowo

⁴ Informacja o dotychczasowym notowaniu publikacji: E – *Bibliografia polska* Karola Estreichera (tom, strona), C – S. Ciesielska-Borkowska, *Bibliografia św. Teresy w Polsce*, dz. cyt. (strona), W – B. Wanat, *Bibliografia św. Teresy...*, dz. cyt. (numer pozycji).

⁵ *Polski słownik biograficzny*, t. 9, red. K. Lepszy, Wrocław 1960–1961, s. 597–598; *Słownik polskich teologów katolickich*, red. H.E. Wyczawski, t. 2, Warszawa 1982, s. 57–59; *Filozofia i myśl społeczna w latach 1831–1864*, oprac. A. Walicki, A. Sikora i J. Garewicz, Warszawa 1977, s. 720.

⁶ P. Chmielowski, *Autorki polskie wieku XIX-go. Studium literacko-obyczajowe*, S. I, Warszawa 1885, s. 433–484; F. Gabryl, *Polska filozofia religijna w wieku XIX*, t. 2, Warszawa 1914, s. 108–130; *Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX*, t. 2, Warszawa 1903, s. 479–483; W. Jaworski, *Common sense w Polsce. Z dziejów recepcji szkockiej filozofii zdrowego rozsądku w polskiej myśli konserwatywnej połowy XIX wieku*, Kraków 1994, s. 54–97; J.R. Błachnio, *Poglądy filozoficzne Eleonory Ziemięckiej na tle sporów ideowych połowy XIX wieku*, Bydgoszcz 1997.

⁷ E. Ziemięcka, *Teka rozmaitości x. Ignacego Hołowińskiego*, [rec.], „Pielgrzym”, t. 3: 1844, s. 249–250.

rzeczywistość mistyczną, cytował we własnym tłumaczeniu, podając też przekład tytułów: *Życie świętej Teresy przez nią pisane, Droga udoskonalenia, Założenia klasztorów, Twierdza duszy, Parafraza Pieśni nad pieśniami, Rozważania nad Modlitwą Pańską, Sposób wizytowania klasztorów, Różne maksymy, Wykrzyki, czyli uniesienia miłości po komunii*. W odniesieniu do poezji mistycznej skromnie oceniał swe możliwości, usprawiedliwiając swą pracę pionierstwem (po przekładzie z XVII wieku, nieopartym na oryginale i słabym literacko), zachętą dla innych i potrzebą popularyzowania dzieła Teresy.

Wołanie Duszy do Boga, czyli Natchnienie Ś. Teresy po Ś. Komunii z roku 1569, przeł. J.B.Z. „Alleluja. Rocznik religijny” 1843, [Warszawa], s. 139–164.

E I 100; C nie notuje; W 100 (bez kryptonimu tłumacza)

Przekład fragmentu (11 pierwszych modlitw) *Exclamaciones* opublikowano w warszawskim noworoczniku religijnym, wydawanym w latach 1840–1844 w Drukarni Banku Polskiego almanachu o teologii, bibliстыce, historii Kościoła i literaturze religijnej, estetycznym i przystępnym merytorycznie. Redaktorem i wydawcą był do 1843 roku Adam Rogalski (1800–1843), urzędnik petersburski i warszawski, poeta religijny i tłumacz; po jego śmierci część materiału wydał ksiądz Józef Kalasanty (Jan) Mętlewicz (1808–1858), profesor Akademii Duchownej w Warszawie, kaznodzieja i historyk⁸. W numerze, do którego włączono *Exclamaciones*, zamieszczono też *Wiadomość historyczną o trzech kościołach żeńskich w Warszawie*, między innymi „karmelitek bosych”.

Wołania nie opatrzone żadnym komentarzem o fragmentaryczności czy podstawie przekładu. Kryptonimu tłumacza nie rozwiązują bibliografie; jedyny notowany pisarz używający go w tym czasie to poeta romantyczny Józef Bohdan Zaleski, znany pod drugim imieniem, ale pełnych inicjałów używający stale od lat dwudziestych do sześćdziesiątych (np. „Przegląd Naukowy, Literaturze, Wiedzy i Umnictwu Poświęcony” 1842)⁹. Istnieją przesłanki, by uznać go za tłumacza *Exclamaciones*. W 1834 roku w Paryżu należał z Adamem Mickiewiczem do założycieli Towarzystwa Braci Zjednoczonych, bractwa religijno-patriotycznego zmierzającego do rozbudzenia ducha religijnego emigrantów, między innymi przez pisma religijno-mistyczne. Przed 1842 rokiem projektowano utworzenie przy nim bractwa Świętego Stanisława, zajmującego się przekładami. Według Piotra Semenienki około 1838 roku Hieronim Kajsiewicz planował pracę nad pismami Anny Katarzyny Emmerich, Mickiewiczowi miano powierzyć *Wyznania* Augustyna, Józefowi Hubemu – *Mystykę chrześcijańską* Johanna Josepha von Görresa, a przekład wszystkich dzieł Teresy z hiszpańskiego – Janowi Koźmianowi; Zaleski prosił o wyznaczenie zadania. Rezultaty tych planów

⁸ *Encyklopedia katolicka*, t. 1, red. F. Gryglewicz, R. Łukaszyk i Z. Sułowski, Lublin 1995, szp. 379; *Polski słownik biograficzny*, t. 20, red. E. Rostworowski, Wrocław 1975, s. 511–512; *Polski słownik biograficzny*, t. 31, red. E. Rostworowski, Wrocław 1988–1989, s. 409–410.

⁹ *Słownik pseudonimów pisarzy polskich XV w. – 1970 r.*, t. 2, red. E. Jankowski, Wrocław 1995, s. 24.

były nikłe¹⁰, warto jednak przypomnieć wyartykułowany na przełomie lat trzydziestych i czterdziestych XIX wieku pomysł przekładu całości dzieła Teresy z oryginału. Może *Wołanie* to okruczeństwo tego projektu? Jeśli to Zaleski jest tłumaczem, to zapewne przekładał z francuskiego. Nie wiadomo, jak tekst trafił do „Alleluja”; może to ślad ideowego związku rocznika z powstającym zgromadzeniem zmartwychwstańców. Sprawny literacko przekład wysoko oceniła Ziemięcka. Nie identyfikując tłumacza (skądinąd bardzo ceniła Zaleskiego), dostrzegła „już nie poprawność, ale natchnienie” przekładu¹¹.

Rozmyślania nad Modlitwą Pańską Ojciec nasz. Wyjątek z dzieł Św. Teresy, przeł. N. Łuszczewska, „Pielgrzym” 1845, t. 2, [Warszawa], s. 305–338.

E V 299 (bez tytułu; w zawartości „Pielgrzymy”); C nie notuje; W nie notuje

Ziemięcka opublikowała też przypisywane wówczas Teresie rozważania nad *Ojciec nasz*. Odnaleziony między jej pismami zbiór medytacji na kolejne dni tygodnia nad tak zwanymi siedmioma prośbami *Pater noster* (nietożsamy z komentarzem z *Drogi doskonałości*) powszechnie atrybuowano Teresie, od kiedy włączono go do hiszpańskiego wydania jej dzieł w Antwerpii w 1630 roku¹². Znalazł się też w staropolskim wydaniu, w hiszpańskich i francuskich, zbiorowych i samodzielnych wydaniach do pierwszej połowy XIX wieku (np. *Méditations de Sainte Thérèse sur la Pater*, Lyon 1835; *Oeuvres très complètes de Sainte Thérèse*, Paris 1840), wspominał i cytował go Hołowiński.

Tłumaczka, Magdalena (zwaną Niną) z Żółtowskich Łuszczewska, słynie jako matka literatki Deotymy, którą wykształciła (podsuwając jej do lektury m.in. pisma Teresy) i wypromowała. Od 1834 roku prowadziła w Warszawie salon artystyczno-literacki, gdzie otaczano kultem naukę, literaturę i sztukę narodową, ale i pasjonowano się mistycyzmem; bywali tu Mętlewicz i Ziemięcka. Zainteresowana religią, filozofią i mistykami europejskimi Łuszczewska ma pewien dorobek pisarski, do którego należy ów przekład pseudo-Teresy¹³. W edycji brak informacji o podstawie tłumaczenia, dokonanego zapewne w oparciu o któreś z licznych wydań francuskich (choć biografia tłumaczki nie wyklucza i pośrednictwa języka włoskiego).

Świętej Teresy Droga do doskonałości, przeł. z łac. M. Bohusz Szyszko, Wilno 1846.

E IV 499; C 158 (w bibliografii błędna data); W 102

Publikacja zawiera pełny przekład *Camino de Perfección*. Jego podstawa to *Opera S. Matris Teresae de Jesu* (Kolonja 1626) – przekład Matthiasa Martinezana van Waucquier (ok. 1580/1590–1642) z hiszpańskiego na łacinę, *notabene* polonik –

¹⁰ M. Łoboz, *Ziemia święta Józefa Bohdana Zaleskiego*, „Litteraria” 2009, nr 37, s. 47–56; M. Straszewska, *Życie literackie Wielkiej Emigracji we Francji 1831–1840*, Warszawa 1971, s. 174–175; J. Tretiak, *Bohdan Zaleski na tułactwie. Życie i poezja. Karta z dziejów Emigracji Polskiej*, cz. 1, Kraków 1913, s. 285–289.

¹¹ „Pielgrzym” 1843, t. 3, s. 311.

¹² *Autobiography of St. Teresa of Avila*, przeł. i red. E.A. Peers, New York 2014, s. XLII.

¹³ *Polski słownik biograficzny*, t. 18, red. E. Rostworowski, Wrocław 1973, s. 581–584.

wydawca Johann Kinckius (1579–1656) dedykował książkę Stanisławowi Lubomirskiemu (1583–1649). Polski przekład wydano

[...] ściśle według kolońskiego wydania [...], z zachowaniem interpunkcji, odstępów, charakterystycznych wyrazów, tylko bez zaznaczenia na marginesie ważniejszych momentów treści¹⁴.

Funkcję wstępu pełni *Wypis z bulli papieża Grzegorza XV, którą kanonizacja świętej Teresy do wiadomości wiernych podaną została 12 marca 1621 roku z życiorysem i charakterystyką cnót i wizji Świętej*, przełożony też z edycji kolońskiej, gdzie bullę włączono do testimoniów.

Dobry tłumacz *Via perfectionis* to Michał Bohusz Szyszko (1811–1877), historyk, literat i tłumacz, głównie dzieł religijno-moralnych, między innymi Augustyna (Wilno 1844) i Bernarda z Clairvaux (Wilno 1849), współautor *Słownika języka polskiego* (Wilno 1855–1861)¹⁵. Książkę wydał wileński księgarz i nakładca Ruben Rafałowicz (Daïen, zm. 1849), staranny edytor literatury historycznej, religijnej i popularnonaukowej¹⁶.

Sumariusz albo zebranie przedniejszych nauk i pobudek duchownych z dzieł Świętej Teresy od Pana Jezusa. Przez ks. Sebastiana Nucerina Karmelitę w wieku XVII tłumaczonych, wyd. nowe i poprawne, Kraków 1854.

E IV 499; C 158–159; W 81

Zmodernizowany przedruk *Summaryjusza* z krakowskiej edycji *Księgi duchowne Świętej Matki Teresy od Pana Jezusa, fundatorki karmelitów bosych, z włoskiego na polskie częścią przez W. X. Sebastiana Nucerina kościoła katedralnego krakowskiego kaznodzieję, częścią przez ojców tegoż zakonu przełożone z lat 1664–1665* (t. 2) to antologia 1376 fragmentów pism Teresy w przekładzie z włoskiego. Przytacza myśli zawarte (jak zapowiadają tytuły rozdziałów i zarazem przekłady tytułów pism): *W Księdze żywota swego* (283 fragmenty), *W Drodze doskonałości* (380), *W Zamku wewnętrznym albo w gmachach* (264), *W Księdze o fundacjach* (209), *W książce: Koncepty Miłości Boskiej, na Pieśni Salomonowe* (61), *W Rozmyślanii na Pacierz pseudo-Teresy* (40), *Z Gorących Mów – czyli Exclamaciones* (95), *Z książeczki o wizytowaniu klasztorów karmelitek bosych* (17), *Z Powieści, które napisała Ś. Matka do niektórych spowiedników swoich – czyli Sprawozdań* (27).

Tytuł książki z 1854 roku zawiera poważne błędy: Sebastian Nucerinus (Nucerin, Orzeszek; 1565–1635) nie był karmelitą ani tłumaczem wszystkich pism, ani też autorem *Sumariusza*. Kanonik krakowski, prefekt Seminarium Duchownego w Krakowie, cenzor, teolog, kaznodzieja, pisarz i tłumacz, propagator kultu Teresy, przełożył z włoskiego i wydał jej trzy dzieła: *O fundacjach zakonu i klasztorów karmelitów i karmelitanek bosych* (1623), *Drogę doskonałości* (1625) i *Zamek wewnętrzny albo*

¹⁴ S. Ciesielska-Borkowska, *Mistycyzm hiszpański...*, dz. cyt., s. 143.

¹⁵ *Polski słownik biograficzny*, t. 2, red. W. Konopczyński, Kraków 1936, s. 232–233.

¹⁶ *Słownik pracowników książki polskiej*, [red. I. Treichel], Warszawa – Łódź 1972, s. 743, 763.

gmachy duszy ludzkiej (1633), co stało się załączkiem edycji przygotowanej przez prowincję polską karmelitów bosych, którzy tekst Nucerina zmodernizowali i poprawili „wedle nowego przedrukowania włoskiego”, tłumacząc opuszczone miejsca i dzieła. Nucerina nazwano karmelitą przez błędne zastosowanie do niego określeń z siedemnastowiecznych stron tytułowych i założenie, że jest jedynym tłumaczem. Tymczasem staropolska edycja na stronach tytułowych informuje o innych tłumaczach: „częścią przez W. X. Sebastiana Nucerina [...] częścią przez ojców tegoż zakonu przełożone” (t. 1), i wskazuje na anonimowego karmelitę jako autora antologii: „przydany jest od jednego tegoż zakonu ojca Summaryjusz” (t. 2). Jeśli chodzi o przekład, wskazuje się czasem notowanego w bibliografiach Jochera i Estreichera Ireneusza od Zwiastowania NMP¹⁷ i być może on jest też twórcą sumariusza.

W połowie XIX wieku wydanie z lat 1664–1665 wciąż stanowiło podstawę polskiej recepcji Teresy, czerpali z niego autorzy kazań, nowenn, modlitewników, teologowie. Jeszcze w latach 1882–1883 w „Przeglądzie Kościelnym” postulowano jego przedruk ze względu na doskonalszą niż w późniejszych przekładach „piękność języka i zrozumienie rzeczy”¹⁸. Zarazem już Hołowiński je krytykował, ale wydawca *Sumariusza* najwyraźniej nie podzielał tej opinii. Nakładca książki to krakowska Księgarnia i Wydawnictwo Dzieł Katolickich i Naukowych, założona w 1849 roku przez Walerego Wielogłowskiego (1805–1865), ziemianina, powstańca listopadowego, emigranta i przyjaciela Mickiewicza, działacza społeczno-politycznego, literata i wydawcę, który publikował i rozprowadzał tanio w trzech zaborach pisma religijne, książki dla ludu (w tym własne), dzieła polskie i obce, kalendarze i czasopisma, między innymi katolickie i rolnicze, prowadząc też w księgarni salonik literacki i czytelną¹⁹. Zapewne to on, ze swadą i polotem, ale bez pełnych kompetencji merytorycznych przygotował do druku *Sumariusz*, aby zapoznać popularnego odbiorcę z syntezą dzieł i myśli Świętej Teresy.

Rozmyślania Świętej Teresy o Modlitwie Pańskiej „Ojcze nasz” na siedm dni tygodnia rozdzielone; Rozmyślania Świętej Teresy po Komunii Świętej; Mowa Świętej Teresy po Komunii Świętej w przekładzie J. Hołowińskiego, [w:] Wyjątki z dzieł pobożnych przepolszczonych przez Eleonorę z Paprockich Szemiothowę, na chwałę Boga! i dobro bliźnich, Warszawa 1856, s. 1–80.

E IV 443; C nie notuje; W nie notuje

Obok fragmentów pism Ignacego Loyoli (z którym Teresę często łączono ze względu na narodowość, nieodległy czas życia i wspólną kanonizację) przedstawiono tu trzy teksty: omawiane wyżej medytacje pseudo-Teresy o *Pater noster*; *Rozmyślania Świętej Teresy po Komunii Świętej, mające w oryginale tytuł: Wykrzykniki (Exclamations), czyli uniesienia się duszy do Boga swojego* (całe *Exclamaciones*) i przekład *Głosy pióra Hołowińskiego* z 1843 roku.

¹⁷ *Polski słownik biograficzny*, t. 23, red. E. Rostworowski, Wrocław 1978, s. 406; S. Ciesielska-Borkowska, *Mistycyzm hiszpański...*, dz. cyt., s. 133–134, 136.

¹⁸ Tamże, s. 134–135.

¹⁹ *Słownik pracowników książki polskiej*, dz. cyt., s. 950.

W *Przedmowie* notowana wyłącznie w związku z tą publikacją Eleonora z Paprockich Szemiothowa informuje, że tłumaczyła z francuskiego. Świadoma swych ograniczeń zdecydowała się na późny debiut „przy schyłku życia”, aby piękne i pobożne dzieła udostępnić nieznanym francuskiego (hiszpańskiego nie brała nawet pod uwagę), szczególnie rodzinie (teksty Teresy dedykowała siostrze i szwagrowi, a Ignacego – dzieciom), dla ożywienia pobożności. Wybór poprzedziła *Krótkim wyciągiem z życia Świętej Teresy, fundatorki oo. karmelitów i karmelitanek bosych*, opartym na autobiografii Teresy i jej żywotach, między innymi Francisca Ribery (1537–1591). Starannie wydana przez Jana Glücksberga popularna książeczka może służyć za modlitewnik.

List Śtej Teresy do biskupa d’Osme don Alonzo Velasquez jej spowiednika, [w:] E. Ziemięcka, *Zarysy filozofii katolickiej w czterech poglądach zawarte*, Warszawa 1857, s. 297–302.

E V 299 nie notuje przekładu; C nie notuje; W nie notuje

List w wydanej przez Samuela Orgelbranda książce Ziemięckiej to naprawdę jedno ze *Sprawozdań duchowych*, wydawane obecnie jako numer 6, pisane w Palencji w 1581 roku dla spowiednika Alonsa Velazqueza, biskupa Osmy²⁰. Począwszy od poszerzonej edycji korespondencji Teresy z komentarzem Juana Palafoxa z 1674 roku tekst ten włączano do listów (podobnie jak od 1658 r. sprawozdania nr 4 i 5 i nieautentyczny list do Alonsa Velazqueza)²¹.

Ziemięcka niewątpliwie tłumaczyła z francuskiego, zapisując „d’Osme” zamiast „de Osma” oraz: „*widzenie umysłowe* (vision intellectuell)”²²; niepewna, a dbała o precyzję przekładu terminologii teologiczno-mistycznej, zostawiła w nawiasie jego podstawę. Nie przełożyła całego pisma, pominęła fragmenty obecnie stanowiące część punktu 7 i punkt 8 oraz tekst do dziś nieobjaśniony – passusy odnoszące się do konkretnych osób i wymagające komentarzy, a nieistotne wobec celu publikacji. *List*, jako opis stanu duszy, stanowi bowiem swoisty aneks *Do karty 173* z refleksją o mistycyzmie i wpływie religii na wolę. Ziemięcka, postulując w filozofii chrześcijańskiej metodyczne połączenie rozumu z wiarą na polu nauki, przedstawiła w *Zarysach* „inwentarz rzeczy znanych w Kościele”, między innymi dziedzictwo mistyków hiszpańskich. W pismach Teresy widziała opis doskonalenia władz człowieka przez poznanie mistyczne, jednoczenia woli i rozumu w kontemplacji, stanu miłości, zgody z wolą Boga i otwartości na śmierć²³: „któż nie zna owych nieśmiertelnych *głosów*

²⁰ Teresa od Jezusa, *Dzieła mniejsze*, przeł. H.P. Kossowski, red. S. Ruszczycki, Kraków 2009, s. 53–58.

²¹ T. Álvarez, S. Ros García, *Komentarz do „Listów” świętej Teresy od Jezusa*, Kraków 2013, s. 45, 54; *Wprowadzenie*, [w:] Teresa od Jezusa, *Listy*, Kraków 2008, s. 36, 42–43.

²² E. Ziemięcka, *Zarysy filozofii katolickiej w czterech poglądach zawarte*, Warszawa 1857, s. 300.

²³ *Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX*, dz. cyt., s. 482; W. Jaworski, *Common sense w Polsce*, dz. cyt., s. 78–79, 95; J.R. Błachnio, *Poglądy filozoficzne...*, dz. cyt., s. 126–127, 213–214.

ś. Teresy, owych jęków seraficznych »Umieram, że nie umieram«²⁴ (to przekład incipitu *Glosy*).

Z. Krasiński, *Ułamek naśladowany z Glozy ś. Teresy*, Kraków 1858; toż, Paris 1862; tegoż, *Sur la Glose de Ste Thérèse, [w:] L'Aube. Le dernier. Poèmes de Sigismond Krasinski, traduits du polonais et précédés d'une introduction par C. Gaszynski*, Paris 1863, s. 109–118.

E II 473–474 (1858, 1862, 1863); C 145–148 (1862); W 116–117 (1858, 1862)

Utwór Zygmunta Krasińskiego, wydany w Krakowie i w paryskiej Księgarni Polskiej, to najśłynniejsze spolszczenie *Glosy*, ale dość odległa parafraza. Powstała w latach 1845–1858 w oparciu o niezidentyfikowany przekład francuski. Związek z *Głosą* eksponuje fraza: „Ja tym umieram, że umrzeć nie mogę” na końcu strof, jednak poemat wysokiej rangi artystycznej zawiera motywy spoza oryginału (np. wątek pasyjny), ma inną wymowę i łączy się z kontekstem biograficzno-erotycznym, rolą pism Teresy w relacji autora z Delfiną Potocką²⁵. Znakiem jego odrębności od tekstu Teresy jest choćby prozaiczny przekład na francuski pióra Konstantego Gaszyńskiego (1809–1866), pisarza i tłumacza, przyjaciela i popularyzatora twórczości Krasińskiego.

***Żywot Świętej Teresy przez nią samą napisany, a poprzedzony kazaniem Fénelona na jej uroczystość, przekład z francuskiego*, Kraków 1863.**

E IV 499; C 159; W 103

Przekład opiera się na książce *Vie de sainte Thérèse écrite par elle-même, par ordre de son confesseur, traduite de l'espagnol par M. Émile de la Bédollière, précédée d'un sermon de Fénelon et du panégyrique de la sainte, par Bossuet* (Paris 1843). Popularna edycja, inicjująca serię religijną dla kobiet Bibliothèque Religieuse a l'Usage des Dames Chrétiennes, oprócz skrótu autobiograficznej *Libro de la vida*, którą pisarz i dziennikarz Émile Gigault de La Bédollière (1812–1883) przełożył z oryginału na francuski, zawierała między innymi kazanie Fénelona, które także trafiło do publikacji krakowskiej Księgarni D.E. Friedleina. *Kazanie na uroczystość świętej Teresy o zapale i o skutkach miłości jej ku Bogu* biskupa François de Salignac de la Mothe, znanego jako Fénelon (1651–1715), teologa, pedagoga, literata i członek Akademii Francuskiej²⁶, poprzedza *Księgę życia*.

²⁴ E. Ziemięcka, *Zarysy filozofii katolickiej*, dz. cyt.

²⁵ S. Ciesielska-Borkowska, *Mistycyzm hiszpański...*, dz. cyt., s. 145–148; J. Salij, *Zygmunt Krasińskiego „Ułamek naśladowany z Glozy św. Teresy”*, „Communio. Międzynarodowy Przegląd Teologiczny” 1984, nr 1, s. 113–126; W. Pyczek, *Motywy pasyjne w liryce wielkich romantyków. Mickiewicz, Słowacki, Krasiński*, Lublin 2008, s. 244–262; E. Hoffmann-Piotrowska, *Krasiński i mistyka*, [w:] *Zygmunt Krasiński. Światy poetyckie i artystowskie*, red. A. Markuszewska, Toruń 2014, s. 161–188; E. Powązka, *Amor sacer, amor profanus. O doświadczeniu mistycznym podmiotu lirycznego „Ułamka naśladowanego z Glozy św. Teresy” Zygmunta Krasińskiego*, tamże, s. 189–206.

²⁶ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 2001, s. 102; *Encyklopedia katolicka*, t. 5, red. L. Bieńkowski, Lublin 1989, s. 116–117.

Środowisko, w którym wydano anonimowy przekład, przybliżają przywołane nazwiska. Książkę dedykowano świętej pamięci Karolowi Bołoz Antoniewiczowi (1807–1852); ten powstaniec listopadowy, prawnik, który po śmierci dzieci i żony jako jezuita opiekował się potrzebującymi, zasłynął jako kaznodzieja i autor opowiadań, listów, poezji i popularnych pieśni religijnych (m.in. *W krzyżu cierpienie, w krzyżu zbawienie*)²⁷. Motto publikacji pochodzi z *Komentarza na r. XIV, w. 21. Ewangelii Ś. Jana* ks. Waleriana Serwatowskiego (1810–1891), członka Towarzystwa Naukowego Krakowskiego i Akademii Umiejętności, autora dzieł filozoficznych i religijnych, wizjonera²⁸. Według niego Teresa to przykład oświecającego działania Bożej miłości, dzięki której niewykształcona kobieta uczenie opisała tajemnice wiary. Motto i patronat twórcy literatury dewocyjnej wiążą się z przeznaczeniem edycji dla laików. Według *Słowa wstępnego o świętej Teresie (podług E. de la Bedollière)* z informacjami z żywotów pióra Ribery i Diego de Yepes (1530–1613) lektura „pamiętników” Teresy doskonalili duchowo i oswoją z pismami ascetycznymi.

W przedmowie podano przekłady tytułów dzieł: *Życie Świętej Teresy, przez nią samą napisane na rozkaz jej spowiednika, Założenie klasztorów, Przestrogi zakonnicom, Droga do doskonałości, O wizytowaniu klasztorów karmelitek bosych, Rozpamiętywanie Modlitwy Pańskiej, Twierdza duszy, Uwagi o miłości Boga, Medytacje po Komunii Świętej; Glosa to „Pieśń wierszem ułożona, w której Święta rozwinęła tę myśl: »Umieram, że nie umieram«*”²⁹.

L. Siemieński, *Mistyka i poezje Ś. Teresy Hiszpanki, Kraków 1870, s. 24–31; toż jako: Ś. Teresa, [w:] Święci poeci. Pieśni mistycznej miłości, przeł. L. Siemieński, Lwów 1877, s. 80–88.*

E IV 234; C 159; W 70

W rozprawce o Teresie i w antologii dawnej poezji mistycznej (Franciszka z Asyżu, Bonawentury, Jacoponego da Todi, Teresy, Jana od Krzyża i Anioła Ślązaka) Lucjan Siemieński podał przekład z hiszpańskiego pięciu wierszy przypisywanych Świętej: *Sonet do Zbawiciela, Glosę* („Żyję nie żyjąc w sobie”), *Miecz Boży, Do wiekuistej piękności* i *Notatkę znalezioną w brewiarzu ś. Teresy* („Nie smuć się niczym”). Teresa jest autorką tylko trzech z tych utworów: *Do wiekuistej piękności* (*Oh hermosura que excedéis*), *Notatki* (słynnego *Nada te turbe*) i pierwszych siedmiu z piętnastu strof *Glosy*. Wydając antologię, Siemieński był przekonany o atrybucji *Sonetu*, mimo że znał łacińską pieśń o tej samej treści przypisywaną Franciszce Ksaweremu (skłaniał się do uznania jej za przekład z Teresy). Przypominając, że Święta zniszczyła większość swych poezji, uważał zbiorek za komplet zachowanych wierszy.

²⁷ *Polski słownik biograficzny*, t. 1, red. W. Konopczyński, Kraków 1935, s. 139; *Album biograficzne*, dz. cyt., s. 98–102.

²⁸ *Polski słownik biograficzny*, t. 36, red. H. Markiewicz, Wrocław 1995, s. 336; F. Gabryl, *Polska filozofia religijna*, dz. cyt., s. 131–134.

²⁹ *Żywot Świętej Teresy*, dz. cyt., s. 7.

Ogłaszając go, Siemieński miał za sobą ewolucję od radykalnego demokratyzmu, fascynacji folklorem i słowianofilstwem do katolickiej ortodoksji i stańczykowskiego konserwatyzmu; był krytykiem artystycznym „Czasu” i dyrektorem Wydziału Filologicznego Akademii Umiejętności. Dał się poznać jako tłumacz Michała Anioła (Kraków 1861), Horacego (Kraków 1869) i *Odysei* (Kraków 1873) i teoretyk przekładu (*Tajemnice tłumaczeń*, [w:] *Kilka rysów z literatury i społeczeństwa od roku 1848–1858*, Warszawa 1859). Warto też przypomnieć jego datującą się od 1840 roku przyjaźń z Bohdanem Zaleskim. Rozprawę o Teresie opublikowała redakcja „Przeglądu Polskiego” – organu galicyjskich konserwatystów, do którego Siemieński pisywał, a antologię – lwowska Księgarnia Władysława Bełzy³⁰.

Siemieński deklarował wierność oryginałowi, ale i relacjonował trudności translatorskie z *Głosą*, gdzie dla jasności i harmonii zdecydował „każdą strofkę o jeden wiersz zamplifikować”³¹. Jego pracę oceniano ambiwalentnie: jako „piękne i wierne przekłady”, choć w „dość chropawym” przekładzie *Głosy* „zwłaszcza tekst czołowy jest niezręczny w wyrazie”, a w „ładnym, swobodnym” przekładzie *Notatki* „głębokie, proste, ale surowe wyznanie wiary i nakazu zostało przestylizowane literacko, upoetyzowane przy pomocy środków nie najwyższej miary”³².

W rozprawce Siemieński zawarł refleksję o mistycyzmie i między innymi jego roli w kulturze Hiszpanii – objawione w nim przywiązanie do katolicyzmu postrzegał jako sprzyjające odzyskaniu niepodległości, co na pewno miało kojarzyć się z sytuacją polską. W antologii bronił artystycznego charakteru literatury mistycznej – oskarżając współczesne literaturoznawstwo o uprzedzenia ideologiczne i usuwanie pism religijnych z kanonu, zalecał poezję mistyczną jako zgodną z normami estetycznymi realizmu, skoro opisuje rzeczywistość, doświadczoną zmysłami duszy. Podkreślał rozsądek Teresy i jej szacunek do nauki, choć jej dzieło uważał za spontaniczne i natchnione. Cytował jej pisma i podawał tytuły w swym przekładzie: *Droga do doskonałości*, *Objaśnienia do Pieśni nad pieśniami*, *Traktat o sposobie wiytowania klasztorów*, *Przestrogi*, *Pałac wewnętrzny*. Spośród polskich tłumaczeń oprócz siedemnastowiecznych wymienił tylko skrót autobiografii z 1863 roku i parafrazę Krasińskiego. Swe przekłady poezji przedstawiał jako pionierskie, choć przypominał „ułamki [...] przy dawniejszych żywotach”³³ (mowa o Hołowińskim). W 1900 roku jego przekłady dołączono do krakowskiej publikacji Stanisława Spisa *Święta Teresa od Jezusa, Reformatorka Zakonu Karmelitańskiego. Jak ją Kościół katolicki przedstawia we Mszy Świętej d. 15 października*³⁴.

³⁰ *Polski słownik biograficzny*, t. 37, red. H. Markiewicz, Warszawa – Kraków 1996, s. 23–28.

³¹ *Święci poeci*, dz. cyt., s. 78.

³² S. Ciesielska-Borkowska, *Mistycyzm hiszpański...*, dz. cyt., s. 136, 141, 148–151.

³³ *Święci poeci*, dz. cyt., s. 5.

³⁴ H. Gil, *Kult św. Teresy od Jezusa w polskich ośrodkach karmelitańskich. W XVII do XIX*, [w:] *Otrzymałam Ducha Mądrości*, dz. cyt., s. 370.

Glosa Świętej Teresy Jezusa przetłumaczona wiernie w Karmelu Najświętszej Panny Nieustającej Pomocy, Kraków 1882.

E nie notuje; C nie notuje; W 104

W broszurce wydanej w krakowskiej Drukarni A. Koziańskiego na 300. rocznicę śmierci Teresy ogłoszono (z listem Leona XIII o jubileuszowych odpustach, *Krótkim wspomnieniem o chwalebnej śmierci Seraficznej Teresy Jezusa* i dwiema pieśniami ku jej czci) dwa jej utwory. Jako *Sentencje Śtej Teresy* przedstawiono anonimowy, prozaiczny i dosłowny przekład *Nada te turbe* (*Niech cię nic nie mięsza*). Poetycki przekład *Glosy* (13 strof Teresy i pseudo-Teresy) z refrenem „umieram, bo [lub: że] umrzeć nie mogę!” (bliskim Krasińskiemu) opatrzono informacją o powstaniu pieśni. Nie podano autora przekładu.

Glosa Świętej Teresy. Literalne tłumaczenie przekładu W. O. Bouix Tow. J., przeł. K.W.I., [w:] Żywoć Ś. Teresy od Jezusa przez Wgo O. Ribera SJ tłumaczony na polskie przez karmelitankę bosą, Kraków 1883, s. 501–506.

E 1881–1900 IV 35; C 159; W 69

Ten sam, nieznacznie zredagowany, przekład *Glosy* dołączono rok później do wydanego przez karmelitanke bose tłumaczenia biografii pióra Ribery. Według deklaracji w tytule tekst podąża dosłownie za francuskim przekładem Marcela Bouix SJ (1806–1889), wydanym wielokrotnie w *Oeuvres de Sainte Thérèse, traduites sur le manuscrit original, avec commentaire historique*, jest to

[...] w porównaniu z hiszpańskim oryginałem [...] swobodny, uzupełniający również strofę do oktawy, 11-zgłoskowiec o rymie ababcdcd, napisany z odczuciem i polotem³⁵.

Książkę dedykowano biskupowi krakowskiemu Albinowi Dunajewskiemu, wspomnianemu i w publikacji z 1882 roku, a *Glosę* poprzedza dedykacja:

Przewielebnej i Czcigodnej w Bogu Matce Maryi-Anioł z Góry Karmelu, swej najdroższej w Panu Matce i przełożonej, poświęca Siostra K.W.I. Karmelitanka Bosa.

Tłumaczkę Bernard Smyrak zidentyfikował jako Wiktime Zenopolską³⁶. Doprecyzujmy: Karmela Wiktima od Jezusa (Amalia Zenopolska, 1844 – po 1892), profeska z Pamiers, w 1880 roku przeniosła się do Wieliczki, po 1889 roku przebywała we Lwowie, a w 1891 roku opuściła zgromadzenie z Marią Anioł z Góry Karmel (Sabina Elżbieta Trzmielewska, 1847 – po 1921; od 1881 roku przełożona w Wieliczce, w 1889 roku założycielka klasztoru we Lwowie)³⁷. Wbrew domysłowi

³⁵ S. Ciesielska-Borkowska, *Mistycyzm hiszpański...*, dz. cyt., s. 136, 148.

³⁶ Teresa od Jezusa, *Dzieła*, t. 5, na podst. przekł. H. Kossowskiego oprac. i uzup. Bernard od Matki Bożej [Smyrak], Kraków 1944, s. 15.

³⁷ P. Semenenko, *Listy 1864–1868*, t. 10, red. L. Drózdź, Rzym 2004, s. 56; J.B. Bouchaud, *Miłość za miłość. Życie zakonne św. Rafała Kalinowskiego*, przeł. T. Lubińska, oprac. C. Gil, Kraków 2006, s. 218.

Wanata tłumaczka nie była więc w 1883 roku „karmelitanką bosą (klasztoru lwowskiego)” i książka nie wyszła nakładem „Karmelitanek Bosych (we Lwowie)”³⁸. Publikację związane z Lwowem chyba przez informację o publikacji w 1882 roku „w Karmelu Najświętszej Panny Nieustającej Pomocy”; jednak choć to wezwanie łączy się z Karmelem lwowskim, to obraz MB Nieustającej Pomocy podarował Dunajewski karmelitankom już do Wieliczki³⁹. Jubileuszowe publikacje z lat 1882–1883 wiążą się więc z Wieliczką. Przygotowano je może znacznie wcześniej – przedmowę datowano w 1868 roku (może to błąd drukarski?).

Glosa – Pieśń świętej Teresy, przeł. z hiszp. T. Miciński, „Życie. Tygodnik ilustrowany literacko-artystyczny, społeczny i naukowy” 1898, nr 40–41, [Kraków], s. 530–531.

E nie notuje; C nie notuje; W nie notuje

Tadeusz Miciński, zafascynowany mistycyzmem w sposób typowy dla młodopolskich pisarzy, ale i kulturą Hiszpanii po pobycie tam w latach 1897–1898⁴⁰, ogłosił poetycki przekład *Glosy* (z refrenem: „umieram – bowiem nie umieram”) w krakowskim „Życiu”. *Glosie* towarzyszy litografia, podpisana jako *Symbol* Edvarda Muncha – jedna z wersji skandalizującego dzieła *Madonna* o sensach zarówno erotycznych, jak i religijnych, ukazującego nagą, ciemnowłosą piękność (Dagny Juel-Przybyszewska).

Miciński, przekładając trzynaście strof przypisywanych Teresie, założył ściśle trzymanie się formy i treści hiszpańskiego oryginału. Wzorował na nim układ wersyfikacyjno-rymowy (strofy siedmiowersowe o rymach abbaacc). Probierzem wierności treści są przypisy – w pierwszym zamieszczono hiszpański tak zwany tekst glosy oraz strofy I, w drugim zaś dano alternatywny, dosłowny przekład poetycki strofy V (przypis wskazuje fragment najdalszy od oryginału, niejako najbardziej młodopolski – określenie śmierci jako „Xiężnej”).

Miciński wrócił jeszcze do *Glosy*. W debiutanckim tomie poezji *W mroku gwiazd* (Kraków 1902) zamieścił cykl *In loco tormentorum* z mottem, na które składa się cytat *Vivo sin vivir en mí* i jego trójwersowa odległa parafraza: „w mroku, w rozpacz umieram”. Pierwszy wiersz cyklu, *Morietur stella*, przywołuje *Glosę* frazami o umieraniu na końcu strof; najbliższa oryginałowi brzmi: „i żyję, by czuć, że umieram”. Wymowa jest sprzeczna z terezańską – to dekadencje wyznanie egzystencjalnej bezradności, bezsensu i rozpacz⁴¹.

³⁸ B. Wanat, *Bibliografia św. Teresy...*, dz. cyt., s. 388.

³⁹ B. Wanat, *Sanktuarium Matki Bożej Nieustającej Pomocy u Sióstr Karmelitanek Bosych we Lwowie i Kaliszu*, Kraków 2011.

⁴⁰ *Polski słownik biograficzny*, t. 20, red. E. Rostworowski, Wrocław 1975, s. 689–692.

⁴¹ S. Ciesielska-Borkowska, *Mistycyzm hiszpański...*, dz. cyt., s. 148–149; W. Gutowski, *Chaos czy ład? (Symbolika reintegracji we wczesnej twórczości Tadeusza Micińskiego)*, [w:] *Studia o Tadeuszu Micińskim*, red. M. Podraza-Kwiatkowska, Kraków 1979, s. 227–273.

Sentencje świętej Teresy; Glosa Świętej Teresy, [w:] Nowenna na cześć świętej Teresy zawierająca wianeczek, dziewięć rozważań, rozmyślanie na dzień jej święta i akt poświęcenia się, przez św. Alfonsa Liguorego, oraz uwagi św. Teresy dla jej zakonnic, prócz tego kilka uwag o czci, jaką Kościół oddaje św. Teresie we Mszy św. dnia 15 października, skreślił ks. Stanisław Spis, Kraków 1904, s. 121, 130–133.

E nie obejmuje zakresem czasowym; C 160; W 4

Zamieszczone tu przekłady *Nada te turbe* i *Vivo sin vivir en mí*⁴² pochodzą z *Glosy Świętej Teresy* z 1882 roku. Opatrzona najstarszym portretem Świętej Juana de la Miseria (1526–1616) publikacja wiąże się z osobą księdza Stanisława Spisa (1843–1920), profesora i rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego, kanonika kapituły krakowskiej, współzałożyciela towarzystwa „Powściągliwość i Praca”, kapelana krakowskich karmelitanek, autora licznych publikacji związanych z jubileuszem Teresy w 1882 roku. To autor omówienia mszy na 15 października, przypisywano mu też mylnie przekład nowenny (autorka to anonimowa karmelitanka, zapewne z Łobzowa)⁴³. *Glosa* to tekst Zenopolskiej, nie ustalono natomiast autorstwa przekładu *Nada te turbe* na końcu *Praktyki chrześcijańskiej doskonałości*. Raczej nie jest to Spis, ponieważ w jego *Konferencjach duchownych, wypowiedzianych u panien karmelitanek bosych przy ul. Łobzowskiej w Krakowie* (Kraków 1885), w *Nauce na dzień św. Teresy od Jezusa* znajduje się inne tłumaczenie tego tekstu z łaciny (*Niech cię nic nie trwoży*).

Medytacje Świętej Teresy. Z oryginału hiszpańskiego „El Cavillo Interior”, najślawniejszego z dzieł mistycznych tej Świętej, przeł. I. Domejko, Warszawa 1904, „Dla dusz katolickich” IV.

E nie obejmuje; C 160; W 107

Wbrew informacji na okładce, stronie tytułowej i w przedmowie nie jest to przekład *El Castillo interior*, ale całości *Exclamationes*⁴⁴. Z hiszpańskiego przetłumaczył je Ignacy (Żegota) Domejko. Ten powstaniec listopadowy, przyjaciel Mickiewicza z Towarzystwa Filomatów i emigracji paryskiej, od 1838 roku organizator górnictwa i nauki w Chile, zostawił bogaty dorobek częściowo niewydanych prac po hiszpańsku, francusku, niemiecku i polsku, między innymi z mineralogii, fizyki czy ekonomii, ale i metafizyki, literatury i sztuki, a także bogatą korespondencję, w tym z Zaleskim⁴⁵ (należał z nim do Towarzystwa Braci Zjednoczonych). W listach z Chile do Antoniego Edwarda Odyńca na początku lat siedemdziesiątych informował

⁴² S. Ciesielska-Borkowska, *Mistycyzm hiszpański...*, dz. cyt., s. 148, 150.

⁴³ *Spis (Spiess, Spiss) Stanisław, [w:] Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, t. 13, Wien 2010, s. 33; H. Gil, *Kult św. Teresy od Jezusa...*, dz. cyt., s. 369–371.

⁴⁴ S. Ciesielska-Borkowska, *Mistycyzm hiszpański...*, dz. cyt., s. 144.

⁴⁵ *Polski słownik biograficzny*, t. 5, red. W. Konopczyński, Kraków 1939–1946, s. 313–318; M. Łoboz, *Ziemia święta Józefa Bohdana Zaleskiego*, dz. cyt., s. 50.

o przygotowaniu przekładu *Wołania duszy do swojego Boga* Świętej Teresy; miał Odyńcowi i Mickiewiczowi przesyłać przekłady jej pism⁴⁶, objawiające, że jego

[...] głęboka religijność o tendencjach mistycznych [...] nie kolidowała z [...] postępowymi ideałami społecznymi ani z rozległymi horyzontami naukowymi⁴⁷.

Przekładu dokonał Ignacy Domejko, kiedy, osiadłszy w Chili, wprawiał się w język hiszpański, a zarazem utwierdzał znakomitą znajomość swoją polszczyzny. Przed udaniem się w ostatnią podróż do St. Jago [...] ofiarował niniejszy rękopis przyjacielowi i wielbicielowi swojemu, Wincentemu Korotyńskiemu⁴⁸.

Tekst powstał więc długo przed pośmiertną publikacją, w Chile w latach 1838–1883 jako rodzaj wprawki językowej, ale jest tu z pewnością i fascynacja kulturą hiszpańską, i odmienne od codzienności zajęcie człowieka wszechstronnego, aktywnego duchowo i literacko. Książkę wydano jako pamiątkę po podziwianym pisarzu, ale miała też walor druku dewocyjnego, opublikowana w serii Dla Dusz Katolickich w formacie małego modlitewnika.

Liczne błędy edycji obciążają anonimowego wydawcę. Najwyraźniej nie znał on hiszpańskiego, konsekwentnie zapisując „Cavillo” zamiast „Castillo”; niewiele wiedział o twórczości Teresy, „najsławniejsze z dzieł mistycznych” kojarząc tylko z tytułu. Nie wiedział, jaki utwór ogłasza, zapowiadając *Twierdzą wewnętrzną*, choć podał tytuł *Medytacje i wołania duszy do swojego Boga*. Tekst zredagował niedbale. Trzeba odrzucić możliwość, że uczynił to wspomniany Korotyński, zmarły niewiele później niż Domejko poeta, dziennikarz i wydawca, samouk, ale sumienny i dbały o polszczyznę erudyta, członek redakcji czasopism wileńskich i warszawskich, tłumacz z francuskiego, rosyjskiego, niemieckiego i czeskiego, współpracownik redakcji *Encyklopedii powszechnej* Samuela Orgelbranda i *Słownika języka polskiego* Maurycego Orgelbranda⁴⁹, członek redakcji wydawanego przez tego ostatniego „Tygodnika Powszechnego”. Warto jednak zwrócić uwagę na trop współpracy Korotyńskiego z M. Orgelbrandem, wydawcą o żydowskim pochodzeniu i rzymskokatolickim wyznaniu, który publikował między innymi książki religijne⁵⁰. Jego wydawnictwo zapewne otrzymało od Korotyńskiego rękopis Domeyki, choć trudno ustalić, kto go wadliwie zredagował.

⁴⁶ M. Myszor-Cieciela, *Korespondencja do Antoniego Edwarda Odyńca w Archiwum Zamku Królewskiego w Warszawie*, „Kronika Zamkowa” 2011, nr 1–2, s. 217, 219, 224; *Encyklopedia katolicka*, t. 4, red. R. Łukaszyk, L. Bieńkowski i F. Gryglewicz, Lublin 1995, szp. 57; *Polski słownik biograficzny*, t. 5, dz. cyt., s. 316.

⁴⁷ *Encyklopedia katolicka*, t. 4, dz. cyt., szp. 57.

⁴⁸ *Medytacje Świętej Teresy*, dz. cyt., s. 6.

⁴⁹ *Polski słownik biograficzny*, t. 14, red. E. Rostworowski, Wrocław 1968–1969, s. 100–101.

⁵⁰ *Słownik pracowników książki polskiej*, dz. cyt., s. 644–646.

***Pisma świętej Teresy*, z hiszp. przeł. H.P. Kossowski, *Tom I z portretem Świętej*, Warszawa 1898; *Tom II z rysunkiem wszystkich fundacji św. Teresy*, Warszawa 1899; *Tom III. Część I. Z siedmiu rycinami*, Warszawa 1900 [1901]; *Tom III. Część II. Z dziesięciu rysunkami*, Warszawa 1903.**

E IV 383; CB 159; W 106

W fundamentalnym wydaniu zbiorowym dzieła przypisywane Teresie noszą tytuły: *Księga zmiłowań Pańskich, czyli Życie Świętej Teresy napisane przez nią samą*; *Księga sprawozdań duchownych (Świętej Teresy sprawozdania duchowne dla spowiedników swoich)*; *Księga fundacji*; *Droga doskonałości*; *Podniety miłości Bożej na niektóre słowa Pieśni Salomonowej przez świętą Matkę Teresę od Jezusa spisane*; *Twierdza wewnętrzna, czyli mieszkania dusz*; *Rady i przestrogi Matki Teresy od Jezusa dla córek swoich*; *Wołania duszy do Boga swego, czyli rozmyślenia, przez świętą Matkę Teresę od Jezusa różnymi czasy, wedle natchnienia, jakie jej Pan dawał po komunii, spisane w ciągu roku 1579*. Na końcu pseudoterezjańskich *Rad i przestróg* znajdujemy przekład *Nada te turbe*, a w *Dodatkach* podano *Świętej Teresy pisma pomniejsze i urywki*: *Kartka własnoręczna, którą Święta nosiła z sobą w Brewiarzu*; *Profesja św. Teresy w klasztorze św. Józefa w Awili*; *Przemówienie świętej Teresy do zakonnic klasztoru Wcielenia w Awili, gdy już po opuszczeniu Reguły złagodzonej, z rozkazu przełożonych obejmowała rządy tego klasztoru, r. 1571*; *Odpowiedź Świętej na przysłane jej żartobliwe rycerskie wyzwanie duchowne*; *Notatka o otrzymanej łasce duchownej*; *O sposobie znoszenia prześladowań, aby z nich był pożytek*; *Patent na dopuszczenie do profesji*; *Krytyka czterech pism duchownych podana przez Świętą, z rozkazu biskupa awilańskiego, Alvaro de Mendoza*; *Przemówienie Świętej Teresy do sióstr w Waliadolidzie, gdy klasztor ten opuszczała na trzy tygodnie przed śmiercią*; *Ostatnie słowa Świętej do sióstr klasztoru w Albie, na krótko przed śmiercią*; *Modlitwa świętej Teresy („Boże mój, przedwieczna i nieskończona Miłości”)*. Wydawca informuje również o *Księdze Konstytucji* i o *Sposobie wizytowania klasztorów żeńskich*, ale ich nie zamieszcza ze względu na „wyłącznie zakonny charakter” i objętość edycji.

Autor opracowania i przekładu z hiszpańskiego to Henryk Piotr Kossowski (1828–1903), profesor seminarium duchownego w Mińsku, rektor Akademii Duchownej w Warszawie, profesor egzegezy biblijnej, biskup sufragan płocki i włocławski, doktor teologii *honoris causa* Uniwersytetu Jagiellońskiego (1900). Pracowity, systematyczny teolog zostawił znaczną spuściznę: artykuły z teologii katolickiej i historii Kościoła, między innymi w *Encyklopedii Kościelnej*, kazania i mowy między innymi w „Homiletyce” i w „Przeglądzie Katolickim” – wydawanym przez Archidiecezję Warszawską periodyku, którego nakładem wyszły pisma Teresy. Przetłumaczył kilkanaście dzieł religijnych z niemieckiego, francuskiego, angielskiego i hiszpańskiego⁵¹. W *Przedmowie* dowodził za pomocą tekstów liturgicznych i bulli kanonizacyjnej, że zasadą pism Teresy nie jest doświadczenie mistyczne, ale pokora i miłość, więc autorka może być nawet dla prostych odbiorców mistrzynią pobożności. Przekład

⁵¹ *Polski słownik biograficzny*, t. 14, red. E. Rostworowski, Wrocław 1968–1969, s. 314; *Encyklopedia katolicka*, t. 9, red. A. Szostek i in., Lublin 2002, szp. 964–965.

z oryginału uważała za potrzebny wobec archaiczności i wadliwości jedyne go dostępnego tekstu z XVII wieku. Jego z założenia popularne i służące pobożności wydanie nie zawiera aparatu krytycznego, ale opiera się na edycji krytycznej – najnowszym wydaniu hiszpańskim Vicente de la Fuente *Escritos de Santa Teresa* (Madрид 1880), a w objaśnieniach historycznych posiłkuje się dość swobodnym, ale uznawanym za klasyczne wspomnianym francuskim wydaniem Bouix. Dodatki ukazują kontekst historyczny pism, ale i objawiają ten popularyzatorski charakter publikacji – to skrótkowe opracowania (np. *Główne daty chronologiczne życia św. Teresy według Bollandystów*), ryciny (np. *Plan podróży św. Teresy*) i *Pisma i dokumenty odnoszące się do życia św. Teresy* (np. *List św. Piotra z Alkantary do św. Teresy*).

Wbrew utrwalonemu przekonaniu Kossowski nie jest autorem przekładów poezji Teresy, publikowanych wielokrotnie w XX i XXI wieku. W wydaniu z lat 1898–1903 znajduje się tylko bezrymowy przekład *Niczym się nie trwóż*, nietożsamy z popularną wersją *Nada te turbe*, zatytułowany *Cierpliwość zwycięża*. Prześledzenie kolejnych wydań z XX wieku opartych na omawianej edycji pozwala stwierdzić, że poezje przełożył dopiero na potrzeby wydania dzieł mniejszych w 1944 roku ojciec Bernard od Matki Bożej Smyrak (1910–1980), uchodzący za redaktora tekstów Kossowskiego. Błędna atrybucja przekładu ma źródło w wydaniu z 1962 roku, opartym na rzadkiej edycji z lat 1939–1944, opartej z kolei na wydaniu Kossowskiego. W 1962 roku ojciec Michał od Jezusa Maryi Józefa stwierdził w przedmowie, że poezje Teresy wychodzą „po raz trzeci w mowie naszego języka”⁵², co jest błędną modyfikacją słów Smyraka z 1944 roku: „po raz pierwszy w mowie naszego języka”⁵³. Może redaktora w 1962 roku zmyliła informacja o nieznanym dziś tomie *Tęsknota za życiem wiecznym i inne poezje* (Kraków 1943), a może strona tytułowa i przedmowa w tomie 1 z 1939 roku, gdzie nie ma mowy o przekładzie Smyraka (zapewne nie planowano wówczas uzupełniania zbioru Kossowskiego o przekład poezji). Jednak strony tytułowe i przedmowa w tomie V z 1944 roku nie pozostawiają wątpliwości:

[...] na podstawie przekładu ks. biskupa Henryka Kossowskiego opracował i własnym przekładem uzupełnił według hiszpańskiego krytycznego wydania dzieł świętej Teresy o. Bernard od Matki Bożej karmelita bosy.

W 1962 roku zasugerowano, że uzupełnienia Smyraka miały charakter redakcyjny, a w 1997 roku nazwano je adiustacją językową i przypisano wszystkie przekłady Kossowskiemu⁵⁴; cień niepewności można wyczuć w *Słowie wstępnym* do tomu 1 *Dzieł wszystkich* w nowym przekładzie z 2007 roku⁵⁵, jednak błędną atrybucję utwierdziły *Noty edytorskie* w *Dziełach mniejszych* z 2009 i 2014 roku; błąd

⁵² Teresa od Jezusa, *Dzieła*, t. 1, przeł. H.P. Kossowski, przejrzał i uzup. Bernard od Matki Bożej [Smyrak], [red. S. Ruszczycki], Kraków 1962, s. 8.

⁵³ Teresa od Jezusa, *Dzieła*, t. 5, dz. cyt.

⁵⁴ Teresa od Jezusa, *Dzieła*, t. 1, przeł. H.P. Kossowski, [red. S. Ruszczycki, przejrzał i uzup. wg hiszp. kryt. oryginału, wstęp M. Machejek], Kraków 1997, s. 59–61.

⁵⁵ M. Stankiewicz, *Słowo wstępne*, [w:] Teresa od Jezusa, *Księga mojego życia (Autobiografia)*, wprov., przypisy i marginalia T. Alvarez i in., Poznań 2007, s. 5–6.

powtórzyła nota *Od tłumacza* nowego przekładu poezji w 2015 roku⁵⁶. Pamięć o roli Smyraka zachowała się chyba tylko w jego stronach rodzinnych:

Szczególną jego zasługę stanowi przyswojenie ojczystemu językowi w nowych przekładach pism hiszpańskich mistyków, doktorów Kościoła: św. Teresy od Jezusa (5 tomów) i Jana od Krzyża⁵⁷.

Czas na właściwe przypisanie najpopularniejszego przekładu poezji Teresy tłumaczowi, do którego także odnoszą się wypowiedziane o Kossowskim słowa:

[...] na tekście przez niego tłumaczonym wychowało się kilka pokoleń polskich karmelitów i karmelitanek bosych, z tego tekstu korzystały rzesze ludzi – duchownych i świeckich – pragnących zaczerpnąć z duchowej nauki św. Teresy⁵⁸.

To również ważki fakt z dziejów polskiej recepcji jej dzieła: większość poezji spolszczono dopiero w połowie XX wieku.

Ponadto wydania z XX wieku nie prezentują dokładnie tekstu Kossowskiego, ale jego wersje zredagowane, na przykład edytor *Drogi doskonałości* ingerował w terminologię teologiczno-mistyczną, bo Kossowski:

[...] kontemplację oddawał po polsku przez bogomyślność, a termin ten jest zbyt ogólny, aby należycie wyrazić bardzo określony akt życia duchowego [...]; zastąpiłszy go więc wszędzie z łaciny przejętym terminem kontemplacja, sądząc, że ma on już prawo obywatelstwa w naszym języku, skoro go i Nuceryn w XVII i Bohusz Szyszko w XIX w. w swych przekładach używali [podkr. aut.]⁵⁹.

Niezależnie od oceny szczegółowych decyzji Kossowski ukazuje się tu jako ambitny tłumacz, czasem odważnie zrywający z rozwiązaniami stosowanymi od XVII wieku. *Casus* „bogomyślności” sugeruje, że przyświecała mu idea terminologii rodzimej, opartej na polskich źródłosłowach i tradycji, skoro zamiast oczywistej „kontemplacji”, zapożyczony z łaciny i bliskiej brzmieniowo oryginałowi, używał słowa staropolskiego.

Listy świętej Teresy, przeł. H.P. Kossowski, „Kwartalnik Teologiczny. Czasopismo poświęcone wiedzy katolickiej” 1907, z. 1–4 [Warszawa], s. 190–273.

E nie obejmuje; C nie notuje; W nie notuje

W „Kwartalniku Teologicznym” ogłoszono przekład 41 listów Teresy, tłumaczonych przez Kossowskiego z hiszpańskiego (według wydania de La Fuente z 1881 r.) i z francuskiego (na podstawie zawierającej teksty później odkryte edycji karmelity

⁵⁶ Teresa od Jezusa, *Dzieła mniejsze*, dz. cyt. s. 8; teźże, *Dzieła mniejsze*, z hiszp. przełożył H.P. Kossowski, wyd. 5, Kraków 2014, s. 8–9; teźże, *Poezje – Poesías*, przeł. M. Szafranska-Brandt, Kraków 2015, s. 194.

⁵⁷ *Słowo o maryjnym piewcy*, oprac. H. Spyрка, współpr. E. i S. Basiura, „Rocznik Babio-górski”, t. 3: 2001.

⁵⁸ M. Stankiewicz, *Słowo wstępne*, dz. cyt., s. 6.

⁵⁹ Teresa od Jezusa, *Droga doskonałości*, przeł. J. Woroniecki, Poznań 1924, s. XXX–XXXI.

Grzegorza od Świętego Józefa: *Lettres de Sainte Thérèse de Jesus, Reformatrice du Carmel. Traduction augmentée de plus de 70 Lettres et 450 fragments*, Paris 1900), publikowanych w przekonaniu o ich znaczeniu w spuściźnie Świętej jako szczegółowego objaśnienia jej dzieł i życia. Można tę zapomnianą edycję listów uznać za tom IV *Pism* opracowanych przez Kossowskiego. Datowana w 1903 roku *Przedmowa tłumacza* (zmarł 2 maja 1903) zapowiadała wydanie trzech tomów korespondencji, a redakcja periodyku dopowiadała, że „Dla braku środków” ogłasza listy „tymczasem na łamach »Kwartalnika«, zanim okoliczności pozwolą kiedyś przystąpić do ich wydania książkowego”⁶⁰ – do czego nie doszło; przekład Kossowskiego włączył do *Dzieł* w 1944 roku Smyrak, dodając kilka listów w swoim tłumaczeniu⁶¹.

Słowa pociechy św. Teresy, które miała w swoim brewiarzu, [w: Pieśni do Świętej Teresy i Świętego Jana], Linz, b.r. [po 1908], s. 15.

E nie notuje; C nie notuje; W 63

Datowana w katalogu Biblioteki Narodowej (jako *Pieśń do św. Teresy*) „po 1813 r.” broszura bez karty tytułowej, z ryciną ze Świętą Teresą na okładce, zawiera cztery pieśni religijne z nią związane, między innymi *Słowa pociechy św. Teresy, które miała w swoim brewiarzu* („Niczego nie masz się lękać”) – anonimowy nierymowany przekład *Nada te turbe*.

Wydana nakładem „Stowarzyszenia św. Teresy w Linczu” w „Drukarni akademickiej w Linczu” publikacja ma *Imprimatur* sygnowane w Linzu i opatrzone datą 2 czerwca 1813 roku, niewiarygodną wobec kształtu wydawniczego; Wanat podał w bibliografii: „(1913)”⁶². Podpis: „Balth. Scherndl Cancellarius” pozwala zweryfikować datę: Balthasar Scherndl (1864–1922), duchowny związany z Linczem od studiów w Kolegium Teologicznym w 1883 roku i piastujący funkcje w tamtejszej diecezji, został kanclerzem w 1908 roku⁶³, a więc książeczkę drukowano po roku 1908. W *Imprimatur* musi być błąd drukarski. Także nazwa nakładcy wskazuje na druk przynajmniej u schyłku XIX wieku. W 1882 roku biskup Salamanki założył Stowarzyszenie modlących się za potrzeby Kościoła i Ojca Świętego pod wezwaniem Świętej Teresy, wkrótce poparte przez Leona XIII, potem Piusa X i licznych biskupów; w 1884 roku przeszczepiono je do Niemiec i Austro-Węgier, gdzie w 1898 roku jego statuty zatwierdziły władze cywilne. W końcu XIX wieku działało na terenie Galicji – jego statut po polsku wydano nakładem Stowarzyszenia Świętej Teresy w 1898 i 1914 roku. Linz, gdzie Karmel męski utrzymał się mimo kasat w XVIII wieku, a żeński powrócił w 1860 roku, stał się w połowie XIX wieku ośrodkiem odrodzenia zakonu także dla prowincji polskiej⁶⁴.

⁶⁰ *Listy świętej Teresy*, dz. cyt., s. 190.

⁶¹ Teresa od Jezusa, *Dzieła*, t. 5, dz. cyt., s. 47–48; tejże, *Listy*, oprac. J.E. Bielecki, Kraków 2008, s. 49–50.

⁶² B. Wanat, *Bibliografia*, dz. cyt., s. 388.

⁶³ *Österreichische Biographische Lexikon 1815–1950*, t. 10, Wien 1999, s. 91.

⁶⁴ H. Gil, *Kult św. Teresy od Jezusa...*, dz. cyt., s. 377; P. Ferko, *Karmel Świętorodziny w Linz, „Na Karmel”* 2013, nr 1, s. 6–7.

Tekstami Świętej Teresy o największej popularności na ziemiach polskich w XIX wieku były *Glosa* i *Exclamaciones*. Dwa różne spolszczenia fragmentów *Wołań* otwierają w 1843 roku polską bibliografię terezańską po XVII wieku, pełne przekłady opublikowano w 1856 i 1904 roku (drugi powstał zapewne w latach 70.), wreszcie dziełko znalazło się w zbiorze Kossowskiego. *Glosa* też wkroczyła w polski XIX wiek w 1843 roku pojawiła się w 1856, 1870, 1877, 1882, 1883 i 1898 roku oraz w 1858 i 1862 roku w świetnej parafrazie; zawsze to tekst częściowo autentyczny, obejmujący głosę Jana od Krzyża. Dwa razy tłumaczono nieautentyczne *Rozmyślenia nad Ojczyznę naszą* (1845, 1856). *Droga doskonałości* wyszła po polsku w 1846 roku, potem u Kossowskiego. Autobiografię opublikowano przed nim tylko raz, w skrócie (1863). Fragment jednego *Sprawozdania* wyszedł jako list (1857); *Sprawozdania* i wybór listów przyniosły dopiero edycje Kossowskiego (1898–1903, 1907). *Twierdzy wewnętrznej* nie tłumaczono ani razu od XVII wieku do zbioru Kossowskiego, jedynie w 1854 roku przedrukowano wypisy z niej i z innych pism z wydania z XVII wieku. Z poezji prócz *Glosy* ogłoszono w 1843 roku przekład *Vuestra soy, para Vos nací*, a w 1870 i 1877 (obok dwóch wierszy nieautentycznych) *Oh hermosura que excedéis* i *Nada te turbe*, które wyszły także w zbiorze Kossowskiego, w 1882, 1904 i po 1908 roku. Pozostałe poezje przetłumaczono i wydano dopiero w 1944 roku.

Choć od 1843 roku postulowano przekład z oryginału, większości tłumaczeń dokonano w XIX wieku na pewno lub prawdopodobnie z francuskiego. *Drogę doskonałości* przełożono z łaciny, a „sumariusz” cytatów to przedruk dawnego przekładu z włoskiego. Z hiszpańskiego przed Kossowskim przetłumaczono fragment *Exclamaciones* i dwie glosy w 1843 roku, wybór poezji w 1870, *Głosę* w 1898 i znów *Exclamaciones* w 1904 roku.

W latach 1843–1857 i od 1898 roku większość przekładów wydawano w Warszawie (dwa w Wilnie), a w latach 1858–1898 – w Krakowie (raz we Lwowie). Najwięcej inicjatyw translatorsko-wydawniczych przypada na okres dojrzałego romantyzmu i wiąże się z romantyczną formacją ideowo-artystyczną (Siemieński, Domeyko), z jej fascynacją duchowością i mistycyzmem, poszukiwaniami filozoficzno-teologicznymi, skłonnością do ekspresji i dramatyzmu. Teksty Świętej trafiają na warsztat poetów (Kraśiński, Siemieński, może Zaleski), filozofów katolickich (Hołowiński, Ziemięcka), pisarzy o między innymi filologicznych zainteresowaniach (Bohusz Szyszko, Domeyko), pobożnych pań (Łuszczewska, Szemiothowa). Między autorami istnieją powiązania (Hołowiński – Ziemięcka – „Alleluja”; Zaleski – Siemieński – Domeyko). Najpopularniejsze wówczas w Polsce pisma Teresy mają charakter modlitewny i mogą być używane w indywidualnej pobożności; czytelnicy mają zobaczyć w Świętej wzór życia religijnego. Po czasie zmniejszonego zainteresowania, choć podtrzymanego przez jubileusz 1882 roku, który zaktywizował środowisko Karmelu (Zenopolska, Spis), powraca fascynacja Teresą w młodopolskich poszukiwaniach transcendencji (Miciński). Wreszcie na progu XX wieku dzieło Kossowskiego (nieco przecenione w odniesieniu do poezji) połączyło studia nad

teologią mistyczną, ujęcie historyczne, dążenie do filologicznej wierności i duszpasterski zamysł ukazywania Mistrzyni życia duchowego.

Nineteenth-century editions of Polish translations of works by Saint Teresa of Ávila

Abstract

From the 1840's to the end of the 19th century more than twenty editions of Polish translations of texts by Saint Teresa of Ávila, as well as the ones attributed to her, were released. It was attempted to popularise her works, information about her life and thought, as well as the cult of her, knowledge about Christian mysticism and the revival of religious life. Two important bibliographies presenting the reception of Teresa in Poland: one by Stefania Ciesielska-Borkowska (1939) and the other one by Benignus Wanat (1972) require complementing and corrections, which should find reflection in contemporary editions and catalogues. The paper presents all the editions of works by Teresa (fragments, all works, collections of works, as well as paraphrases), released in Polish in the 19th-century books and periodicals. It corrects the mistakes in bibliographical descriptions, which result from mistakes in the publications themselves, as well as errors in attribution. It refers to the authorship of anonymous translations and their undetermined bases, it characterises briefly the environments in which Saint Teresa's works were translated and published. It presents the religious, literary, social and scientific purposes accompanying the texts by Teresa, as well as translation, editorial and ideological assumptions. It shows the editions of Saint Teresa's texts in translations or paraphrases by: Sebastian Nucerin, Ignacy Hołowiński, Nina Łuszczewska, Eleonora Ziemięcka, Michał Bohusz Szyszko, Eleonora z Paprockich Szemiothowa, Zygmunt Krasieński, Lucjan Siemieński, Ignacy Domeyko, Karmela Wiktima od Jezusa (Amalia Zenopolska), Tadeusz Miciński, Henryk Piotr Kossowski, as well as anonymous translators.

Słowa kluczowe: Święta Teresa z Ávili, przekład, związki polsko-hiszpańskie, XIX wiek

Keywords: Saint Teresa of Ávila, translation, Polish-Spanish links, 19th century